

Ромите на македонските граници

Декември, 2016 година

Автори:
Симонида Кацарска
Ангел Мојсовски

Дизајн и печатење:
Релатив

Изработката на оваа анализа е поддржана од страна на Институтот Отворено Општество во соработка со Тинк Тенк фондот на фондациите Отворено Општество.

Содржина

Предговор	4
Вовед	5
Методологија.....	8
Поствизната либерализација низ официјалните документи на ЕУ, или како Ромите станаа баратели на азил	10
Националните мерки по визната либерализација, или што презема Република Македонија.....	12
Анализа на интервјуата со Роми на кои не им е дозволен излез од границите на Република Македонија	16
„Ние не сме луѓе“: другоста на Ромите на македонските граници	16
Пред заминување: подготовки и исчекување.....	19
Однос на граничната полиција	21
Реакции кон односот на граничната полиција	23
Следни обиди за поминување	24
Повик за еднаквост.....	25
Заклучоци и препораки	26
Библиографија	28
Анекс 1: преглед на интервјуирани лица	31

■ Предговор

Оваа анализа е подготвена во рамките на проектот „Справување со препреките за излез - Ромите на македонските граници“ (“Combating barriers for exit: Macedonian Roma at the borders”), кој го спроведуваат Институтот за европска политика од Скопје и здружението на граѓани КХАМ од Делчево. Главната цел на проектот е придонес кон менување на јавниот дискурс втемелен на политиките и практиките, претставувајќи ги Ромите како закана за безвизниот режим во Македонија. Проектот истражува како процесот на визната либерализација придонесе кон развој и спроведување политики кои го ограничуваат слободното движење на Ромите во случајот со Македонија.

Авторите се заблагодаруваат на Елена Анчевска и Билјана Котевска за поддршката во изработката на оваа анализа, како и на Исмаил Камбери, Манекша Ахмед и Сара Јашаровска за спроведувањето на интервјуата.

Вовед

По долгиот процес на преговори во 2009 и во 2010 година, помеѓу Европската комисија и државите од Западниот Балкан (со исклучок на Косово), Македонија, Црна Гора, Србија, Албанија и Босна и Херцеговина беа ставени на таканаречената бела листа за безвизно патување во Европската Унија (ЕУ).¹ Возобновената слобода за патување на граѓаните од овие држави (со исклучок на Албанија), по скоро две декади од воведувањето на визите за ЕУ, беше дочекана како значителен успех во регионот. Дополнително, визната либерализација се користеше како успешен пример на политиката на условеност на ЕУ во однос на една од најатрактивните награди кои ЕУ може да ги понуди.²

Веднаш по воведувањето на безвизното патување, порасна бројот на баратели и барателки на азил од Република Македонија и Република Србија во земјите - членки на ЕУ со подолги процедури на азил, како Шведска, Германија и Белгија.³ Соочени со зголемување на товарот на нивните администрации, овие земји - членки на ЕУ влијаеја врз владите на државите од Западен Балкан со цел да преземат дејства во однос на намалување на бројот на баратели на азил и воведоа заштитни клаузули за суспендирање на визната либерализација.⁴ Според извори во земјите-членки на ЕУ, поголемиот број на барателите на азил припаѓаа на ромската и албанската заедница, иако со текот на времето фокусот се стави на првата заедница, како што ќе биде прикажано подолу.⁵

Властите од Западниот Балкан одговорија со зајакнати гранични проверки и спречување на сопствените државјани да ги преминат државните граници врз база на сомнение дека се потенцијални баратели на азил.⁶ Бројот на луѓе спречени да ја преминат границата врз основа на сомнение за потенцијален барател на азил беше предмет на известување од страна на националните и европските тела.⁷ Според Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, во текот на 2012 и 2013 година, 15.590 луѓе се вратени од граница.⁸ Повеќето од нив се Роми, како што потврдуваат извештаите на Стејт департментот за човекови права и национални извори.⁹ Овие мерки беа силно критикувани од националните и интернационалните

¹ 2001. Council Regulation (EC) No. 539/2001 of 15 March 2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. (EC) No. 539/2001. Official Journal of the European Communities.

² GRABBE, H., KNAUS, G. & KORSKI, D. 2010. Beyond wait-and-see: the way forward for EU Balkan policy. Достапно на: http://ecfr3cdn.net/904dfdc93d6cd42972_vem6iv3c0.pdf [Accessed 20 December 2011].

³ UNHCR 2011. Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries 2010-Statistical overview of asylum applications lodged in Europe and selected non-European countries. Geneva: UNHCR.

⁴ За анализа види Касарска С. Europeanization Through Mobility: Visa Liberalisation and Citizenship Regimes in the Western Balkans CITSEE Working Paper 2012/21 (Edinburgh: University of Edinburgh, 2012).

⁵ European Stability Initiative (2013) "Saving visa-free travel: Visa, asylum and the EU roadmap policy" ESI Discussion Paper.

⁶ Вакви практики имаше и во Република Србија, но таа не е предмет на оваа анализа. За преглед на сите балкански земји по однос на ова прашање, види Касарска С. Europeanization Through Mobility: Visa Liberalisation and Citizenship Regimes in the Western Balkans CITSEE Working Paper 2012/21 (Edinburgh: University of Edinburgh, 2012).

⁷ European Commission (2011). Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels, European Commission, European Commission (2015). Fifth report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels, European Commission.

⁸ Изјава на портпаролот на МВР, Марија Јаковлевска, за БИРН, види Ајдини, Б., Дискриминација: печат за враќање на македонските Роми, Призма, 26 јуни 2014 година, достапно на: <http://tinyurl.com/qftqfs3>.

⁹ Ibid. Види и US STATE DEPARTMENT, 2012. Human rights Report for Republic of Macedonia 2012 <http://www.state.gov/documents/organization/186589.pdf>

бранители на човекови права. Поранешниот Комесар за човекови права при Советот на Европа, Томас Хамарберг, во 2012 година изјави дека „малцинствата, а особено ромската заедница се тие кои се цели (...) на основа на профилирање . Резултатот од овие мерки е зголемена дискриминација кон ова малцинство“.¹⁰ Хамарберг, исто така, ја потенцираше целокупната европска димензија на проблемот тврдејќи „растот на апликациите за азил во некои држави повеќе е симптом, отколку главен проблем. Тоа е знак дека Европа потфрли во справувањето со дискриминацијата на Ромите и маргинализацијата на ромската популација. На тоа треба да се гледа како потсетник дека не е преземена сериозна акција“.¹¹

И покрај ваквите силни критики, оневозможувањето излез за Ромите од државата продолжи, при што граничната полиција се потпираше на усна наредба и писмена телеграма од Министерството за внатрешни работи.¹² Извршувајќи на наредбата да извршуваат строги контроли, граничните полицајци не издаваат никакви документи врз база на кои на личноста не е дозволено да ја премине границата, со што се попречува можноста за поднесување на жалба како правен лек против оваа одлука. Згора на тоа, јавниот дискурс е оформен во насока на тоа дека поради тоа што Ромите бараат азил, одлуката за визната либерализација има можност да биде повлечена.¹³ До средината на 2014 година основните судови во Македонија утврдија дискриминација и кршење на правото на еднаквост од страна на Министерството за внатрешни работи, чии вработени оневозможиле излез за Роми и Ромки во 5 различни случаи, од кои една одлука во тој момент беше извршна.¹⁴ Во 2016 година, Министерството за внатрешни работи за првпат јавно се огласи за оваа практика, нарекувајќи ја дискриминацијата на Ромите на граничните премини како недозволива, наведувајќи дека во тек се 41 процес за дискриминација при излез од државата.¹⁵ Сепак, оваа изјава беше дадена во исклучителни политички услови во кои министерот за внатрешни работи беше назначен од опозицијата и не претставува (недвосмислен) показател на промена на државната политика.

Додека оваа дискриминаторска практика беше предмет на анализа од аспект на јавни политики, како и на судски случаи,¹⁶ искуствата на лицата вратени од македонските граници беа во досегашните истражувања беа занемарени. Оваа студија цели да го пополни тој јаз преку следните две цели: прво, да ги анализира ЕУ и националните мерки со кои Ромите се идентификуваа како потенцијални баратели на азил и второ, да го обработи ова прашање од перспектива на лицата кои беа вратени од граница и нивните искуства.

¹⁰Hammarberg, T. (2011) "The right to leave one's country should be applied without discrimination.". Достапно на:

http://commissioner.cws.coe.int/tiki-view_blog_post.php?blogId=1&postId=193

¹¹ibid

¹²Телеграма на МВР чиј текст е цитиран во пресудата по предметот XXVIII П4-1228/13 на Основниот суд Скопје 2, според правното мислење на Македонското здружение на млади правници, достапно на: <http://tinyurl.com/hrzxpqa>

¹³Види Marusic, S. J. EU Threat to Visa Regime Worries Macedonia, Balkan Investigative Reporting Network, 21 May 2013, достапно на: <http://www.balkaninsight.com/en/article/fresh-bid-to-reassess-balkan-visa-free-regime>. За анализа на медиумскиот дискурс, види Демири, М., Живот до граница - известувањето на македонските медиуми за Ромите и визната либерализација, Институт за европска политика, достапно на: http://epi.org.mk/docs/Zivot%20do%20granica%20%20Izvestuvanjeto%20na%20mediumite%20za%20Romite%20i%20vizna%20lib_MK.pdf

¹⁴Види Македонско здружение на млади правници, "The Basic Court Skopje 2 Rendered The First Judgment In Republic Of Macedonia Which Determinates Discrimination", 29 May 2014, достапно на: <http://www.myla.org.mk/index.php/en/news/135-press-release-29-05-2014>

¹⁵Министерство за внатрешни работи, соопштениеја 2.11.2016 година. Спасовски: недозволива е дискриминацијата на Ромите на граничните премини, достапно на: <http://mvr.gov.mk/vest/2894>

¹⁶Види Институт за европска политика и КХАМ, 2016 година. Право на еднаквост и слобода на движење на границите: искуства од давање правна помош, достапно на: http://epi.org.mk/docs/Sloboda%20na%20dvizenje%20-%20Iskustva%20od%20pravna%20pomosh_MK.pdf

Структурата на оваа студија е следна: во следниот дел ја објаснуваме методологијата, вклучително користените методи за прибирање и анализа на податоци. Во следните два дела на оваа студија го анализираме прашањето на барателите на азил во документите на ЕУ, како и мерките кои ги преземаа националните органи. Понатаму, ги презентираме наодите од тематската анализа на интервјуата со граѓани Роми на кои им е оневозможен излез од државата во текот на изминатите пет години поради сомневање дека се/би биле неосновани баратели на азил. На крајот, студијата ги претставува своите заклучоци и препораки за креаторите на политиките.

Методологија

Оваа анализа е втемелена на квалитативна анализа на документи и интервјуа со засегнатите страни. Методологијата е подготвена за потребите на проектот и дискутирана на методолошката работилница која претставува активност во проектот „Справување со препреките – Ромите на македонските граници“.¹⁷ Анализата е базирана на: деск истражување, интервјуа со Роми вратени од граница и интервјуа со претставници на надлежни/релевантни институции. На овој начин, студијата комбинира информации од официјални документи, академска литература и наоди од претходни истражувања, како и законодавство и судска практика. Воедно, ги и зема во предвид ставовите на претставниците на институциите и лицата директно засегнати од политиките кои ги истражуваме.

Во деск истражувањето се анализирани официјални документи, вклучително извештаите на Европската комисија за мониторинг на поствизната либерализација, извештаите на Фронтекс, како и студии кои се бават со процесот на визна либерализација на регионално ниво. Целта на анализата на документите е да се проследи начинот на кој Европската комисија и националните власти го врамуваат ова прашање и препорачуваат соодветни политики. Дополнително, документите на ЕУ објавувани едноподруго во период од пет години, овозможуваат следење на развојот на ова прашање, како и проценка за неговата (не)конзистентност.

За потребите на оваа анализа беа спроведени полуструктурирани интервјуа со две групи на испитаници: граѓани Роми вратени од граничните премини, како и засегнати страни, претставници на Министерството за надворешни работи, Министерството за труд и социјална политика и Народниот правобранител. Оваа комбинација на испитаници ни овозможи да ги анализираме гледиштата на лицата кои се најмногу засегнати од јавните политики кои ги истражуваме, како и чинителите кои ги креираат, односно може да влијаат директно на нив.

Во првата група спроведовме 53 полуструктурирани интервјуа со граѓани Роми кои се вратени од граничните премини на Македонија. 30 од интервјуираните лица се жени, 23 се мажи и се распоредени низ 19 општини во земјата¹⁸ (за детален преглед види анекс 1). За спроведувањето на интервјуата беа ангажирани тројца истражувачи кои поминаа заедничка обука за работа на терен, етика и методологија и беа надгледувани од истражувачкиот тим.¹⁹ Интервјуата се снимени, транскрибирани и обработени преку квалитативна тематска анализа. Целта на овие интервјуа беше да се испитаат искуствата на припадниците на ромската популација при преминување на границите на Република Македонија. Овие интервјуа овозможуваат да се видат перспективите на оние кои биле директно засегнати од чинот на дискриминација на граничните премини. Со ваков пристап, оваа анализа ги дополнува досегашните истражувања кои се фокусираа на политиките, како и правната регулатива и случаи.²⁰

¹⁷Работилницата на проектниот тим со група на организации и претставници на академската заедница се одржа во март 2016 година.

¹⁸Битола, Гостивар, Винаица, Дебар, Кичево, Кочани, Куманово, Прилеп, Тетово, Штип, Шuto Оризари, Центар, Чаир, Горче Петров, Гази Баба, Велес, Делчево и Пехчево. Иако првично беа непредвидени, 3 интервјуа беа направени во Берово.

¹⁹Обуката беше спроведена од страна на методолошката експертка која ја подготви методологијата за основната анализа.

²⁰Види, на пример, Институт за европска политика и КХАМ, Право на еднаквост и слобода на движење на границите: искуства од давање правна помош, достапно на: http://epi.org.mk/docs/Sloboda%20na%20dvizenje%20-%20iskustva%20od%20pravna%20pomosh_MK.pdf; Македонско здружение на млади правници, 2016 година. Студија на случај: X. X. против Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, Проект на УСАИД за заштита на човековите права <http://tinyurl.com/hj6jne5>

Во втората група на испитаници припаѓаат претставници на релевантните институции околу враќањето на Ромите од граница, вклучително претставници на Министерството за внатрешни работи, Министерството за надворешни работи, и претставници на Народниот правобранител. Интервјуата се спроведени во периодот мај-јуни 2016 година од страна на претставници на ЕПИ. Нивните гледишта се вклучени во анализата поради клучната улога која овие институции ја имаат во креирањето на националните политики и контактот со претставниците на ЕУ. Интервјуата се снимени и се транскрибирани и анализирани преку квалитативна тематска анализа.

Дополнително, беа спроведени фокус групи во два града во Република Македонија, во Скопје на 2 јуни и во Битола на 7 јуни, 2016 година, каде што присуствуваа вкупно 18 учесници, по 9 во секој од двата града. Учесниците беа избрани од општата популација во градовите и беа поканети да учествуваат користејќи ја постоечката дата база на ЕПИ за потенцијални испитаници во комбинација со метод на „снежна топка“. Беа запазени основните параметри како што се, полот, етничкиот состав на населението, возраста, образованието и занимањето (доколку се вработени), со цел да ја одразат структурата на населението во градовите. Целта на фокус групите беше да се утврди дали постои мислење кај општата јавност дека Ромите се потенцијални баратели на азил со оглед на сеопфатноста на мерките кои ги применуваа државните институции.

█ Поствизната либерализација низ официјалните документи на ЕУ, или како Ромите станаа баратели на азил

Официјалното следење (мониторинг) на визната либерализација од страна на Европската комисија се воведе со одлуката на Советот за правда и внатрешни работи од 8 ноември 2010 година.²¹ На ниво на ЕУ се формираше Управниот одбор на мониторинг механизмот, со кој претседава Комисијата и во кој членуваат претставници на Фронтекс, Европол, тековниот и идниот претседавач со ЕУ, како и Секретаријатот на Конвенцијата за полициска соработка во Југоисточна Европа. Управниот одбор има утврдено две области на работа: продолжување со проценка на исполнувањето на мерките преземени од страна на ЗБ за исполнување на одредниците од дијалогот за визна либерализација и механизам за известување и спречување на злоупотреба на визната либерализација. Во рамките на овој механизам, помеѓу мај 2011 година и февруари 2015 година, објавени се 5 извештаи кои ја следат состојбата со визната либерализација.²²

Етничката и географската распределба на барателите на азил беше вклучена веќе во првиот извештај на Европската комисија за мониторингот на поствизната либерализација. Во првиот извештај од 2011 година, Комисијата оцени дека **„во однос на етничката основа и географската распределба, 80% од процесираниите баратели на азил од Србија и Македонија се Роми (зборуваат ромски)“**.²³ Главна причина за напуштањето на нивните држави е економска и е базирана на лажни перцепции за финансиска помош која би ја добиле доколку побараат азил во одредени земји-членки.²⁴ Во вториот извештај од декември 2011 година, Комисијата утврдува постоење профил на баратели на азил кој е дефиниран за време на втората половина од 2011 година.²⁵ Според Комисијата, *значајно мнозинство баратели доаѓаат од ромското малцинство* и доаѓаат со своите семејства.²⁶ Во истиот извештај, комисијата нотира дека „помеѓу 22 август и 18 септември 2011 година учеството на граѓаните со ромско потекло е: 100% за Албанија, 100% за Црна Гора, 92% за Србија, 88% за Босна и Херцеговина и 71% за Македонија“.²⁷

Во наредните години, Фронтекс го потврдува постоењето на профилот преку следните мерки: подобрани методи за профилирање на личности кои ќе го злоупотребат правото на азил во ЕУ: ова вклучува идентификација на општините од кои доаѓаат најмногу баратели и кои не добиле азил [...] месечно доставување до сите регионални центри за гранични работи, како и на сите гранични премини.²⁸ Слично, и Европската комисија во сите извештаи помеѓу 2011 и 2013 година потенцира дека повеќето од барателите на

²¹COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION EN 15848/10 PRESSE 291 PR CO 31 PRESS RELEASE 3043rd Council meeting Justice and Home Affairs Brussels, 8 and 9 November 2010, достапно на: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/117609.pdf

²²Според интервјуираните лица од институциите, притисокот врз властите беше намален со бегалската криза на почетокот од 2015 година, кога е и издаден последниот извештај за визната либерализација. Бројот на случаи кај Народниот правобранител по оваа основа е, исто така, намален.

²³EUROPEAN COMMISSION 2011a. On the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission.

²⁴ibid.

²⁵EUROPEAN COMMISSION 2011b. Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission.

²⁶ibid.

²⁷ibid.

²⁸FRONTEX 2014. Western Balkans Annual Risk Analysis 2014. Достапно на: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2014.pdf

азил се Роми. Во последниот извештај од 2015 година, не се споменува етничкото потекло на барателите на азил и се става фокус на мерките за подобра интеграција на Ромите во Западниот Балкан.²⁹

Во 2012 година, Бирото за азил на Германија ги даде контроверзните изјави дека 80% - 90% од барателите на азил од Западен Балкан се Роми, дефинирајќи ги, исто така, како *лажни баратели* на економски азил.³⁰ Таквите бројки беа цитирани и во Извештајот на УНХЦР за трендовите за азил базирани на информации од Германската федерална канцеларија за миграција и бегалци, која тврди дека 92% од сите баратели на азил во Германија доаѓаат од Србија и Косово и се со ромско потекло.³¹ Овие изјави беа дополнети со официјални соопштенија од германското федерално Министерство за внатрешни работи, кое бараше *итно прекинување* [потенцирано од авторите] на масивниот прилив на македонски и српски граѓани, а, исто така, и поттикнуваше и агресивна медиумска кампања.³²

Истовремено, Фронтекс во својата прва анализа на ризикот од ЗБ во 2010 година го регистрира зголемувањето на неосновани барања за азил и ги препишува на „припадници на албанската или ромската заедница од Србија или од Република Македонија, кои патуваат легално во споменатите земји-членки на ЕУ и наведуваат социоекономски причини во своите барања за азил“.³³ Помеѓу 2011 и 2014 година, злоупотребата на безвизното патување од страна на граѓаните на ЗБ е утврдена во сите годишни извештаи за ризик на Фронтекс. Дополнително, во својата годишна анализа од 2014 година, на ризикот од Западниот Балкан Фронтекс идентификува два клучни миграциски ризици: движењето на нелегалните мигранти кои влегуваа во ЕУ преку грчко-турската граница и злоупотребата на безвизното патување од страна на државјаните на Западниот Балкан.³⁴

Од анализата на овие документи може да заклучиме дека земјите-членки и Европската комисија, како и Фронтекс во своите извештаи и документи укажуваат на Ромите како баратели на азил, поради што и како ќе се види во следниот дел на студијата, националните мерки се, исто така, насочени кон Ромите.

²⁹EUROPEAN COMMISSION 2015. Fifth report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission достапно на: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20150225_5th_postvisa_liberalisation_report_with_western_balkan_countries_en.pdf

³⁰HEUSER, H. 2014. Blitzverfahren - German Asylum Procedures for Roma from Western Balkan Countries. Roma Rights: Going Nowhere? Western Balkan Roma and EU Visa Liberalisation, 1.

³¹See UNHCR 2013. Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries – 2012, достапно на: <http://www.unhcr.org/5149b81e9.html>, footnote 14

³²HEUSER, H. 2014. Blitzverfahren - German Asylum Procedures for Roma from Western Balkan Countries. Roma Rights: Going Nowhere? Western Balkan Roma and EU Visa Liberalisation, 1.

³³FRONTEX 2010. Western Balkans Annual Risk Analysis 2010. Достапно на: http://frontex.europa.eu/assets/Attachments_News/wb_ara_.pdf.

³⁴FRONTEX 2014, Western Balkans Annual Risk Analysis 2014.

Националните мерки по визната либерализација, или што презема Република Македонија

Како одговор на барањата на ЕУ и на земјите-членки на национално ниво во Република Македонија, воспоставен е т.н. Висок комитет за мониторинг на визната либерализација, во кој членуваат ресорните министерства како што се Министерството за труд и социјална политика, Министерството за внатрешни работи, Министерството за надворешни работи и Министерот без ресор задолжен за стратегијата за Ромите.³⁵ Постоенето на ова тело е потврдено во неколку наврати во обраќања на официјални претставници на Република Македонија, како и во нашите интервјуа.³⁶ Од друга страна, претставникот на Народниот правобранител во интервјуто за потребите на оваа студија ова координативно тело го нарече неформално, бидејќи не е доставен правен документ за неговото формирање, на чии одлуки се повикуваат мерките кои се спроведуваат.³⁷ Дополнително, претставникот на Народниот правобранител напомена дека „на неколку наврати биле споменати заклучоци на тоа тело, иако никаде не е спомената основа за негово дејствување“.³⁸

Преземените мерки, споменати погоре, вклучуваат информативни кампањи, контроли над туристички агенции, законски измени (кои беа подоцна прогласени за неуставни, види подолу), како и засилени контроли на патниците при излез. Во однос на првиот елемент, информативните кампањи вклучуваа посети на ромски населби со цел да се појасни целта на визната либерализација. Ова објаснување, според информациите достапни на веб-страницата на Владата, веќе во октомври 2011 година вклучува и изјави како следнава: „според него [министерот без ресор], *ромската заедница* [потенцирано од авторите] треба да знае дека не постојат можности за миграција во западноевропските држави и дека со таквите обиди можат само да си наштетат себеси и да наштетат на Македонија да ја изгуби визната либерализација“.³⁹ Слични изјави се наоѓаат на повеќе наврати во медиумите и се насочени кон средини каде живее ромската заедница.⁴⁰

Второ, во првата половина на 2010 година беа најавени дополнителни контроли врз **туристичките агенции** со цел да се спречи организиран превоз на *потенцијални баратели на азил*. Од овој период се првите медиумски написи за сомничење агенции од страна на МВР.⁴¹ Портпаролот на МВР, Марија Јаковлевска, истакнува дека државните органи презеле неколку мерки против т.н. туристички агенции кои вршат превоз до Брисел или до другите европски центри.⁴² Медиумите во 2012 година известуваа за високиот број контроли кои ги извршиле инспекторите во туристичките агенции за кои постоело сомневање, а некои од нив и беа затворени.⁴³ Дополнително,

³⁵ Неговото постоење е потврдено во јавни изјави, како и во нашите интервјуа со претставниците на институциите.

³⁶ Види, на пример, обраќање на заменик - министерот за внатрешни работи на ЕС - Западен Балкан во Тирана, достапно на: <http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/33/131867183> [последно пристапено 20.12.2016]. Види и: соопштение на кабинет на министер без ресор, 2011 година. Учество на министерот Мустафа на јавна трибина во Шуто Оризари и Прилеп на тема: „Стоп за злоупотреба на визната либерализација“, достапно на: <http://www.mbr-ds.gov.mk/?q=node/151> [последно пристапено 20.12.2016].

³⁷ Интервју со претставник на Народниот правобранител, август, 2016 година.

³⁸ Интервју со претставник на Народниот правобранител, август, 2016 година.

³⁹ Учество на министерот Мустафа на јавна трибина во Шуто Оризари и Прилеп на тема: „Стоп за злоупотреба на визната либерализација“, 5.10.2011 година, Прилеп, достапно на: <http://www.mbr-ds.gov.mk/?q=node/151> [последно пристапено на 20.12.2016 година].

⁴⁰ Види, на пример, обраќање на заменик-министерот за внатрешни работи на ЕС - Западен Балкан во Тирана. Достапно на: <http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/33/131867183> [последно пристапено на 20.12.2016 година].

⁴¹ МВР сомничи 8 агенции, Вечер, 14.20.2010 година, достапно на: <http://vecer.mk/makedonija/mvr-somnichi-osum-agencii> [последно пристапено на 1.12.2016 година].

⁴² Изјава на портпаролот на МВР, Марија Јаковлевска, за БИРН, види Ајдини, Б., Дискриминација: печат за враќање на македонските Роми, Призма, 26.6.2014 година, достапно на: <http://tinyurl.com/qftafs3> [последно пристапено на 1.6.2016 година].

⁴³ Блажевска, К., Македонските азиланти чукаат на отворена врата, достапно на: <http://dw.com/p/16Rtr> [последно пристапено на 1.10.2016 година].

Европската комисија во своите извештаи за мониторинг на поствизната либерализација известува за мерките преземени во врска со туристичките агенции.⁴⁴

Трето, слободата на движење беше дополнително отежната со **измените на Законот за патните исправи** на државјаните на Република Македонија од 2011 година, со кои на државјаните кои се протерани или се вратени од друга држава, им се одзема патната исправа за период од една година.⁴⁵ Уставниот суд на Република Македонија, постапувајќи по иницијатива на НВО КХАМ за оценување на уставноста на членовите 37 и 38 од овој Закон, на 25 јуни 2014 година ги прогласи за неуставни и ги укина спорните членови.⁴⁶ Сепак, Европскиот центар за правата на Ромите има документирано 75 случаи во кои им се одземени пасошите на Роми депортирани од земјите на ЕУ како неуспешни баратели на азил, а имаат сознанија за дополнителни 155 такви случаи.⁴⁷

Последната мерка се зајакнатите контроли на излез од државата, која всушност е и основа за ова истражување и имаше најсеопфатно влијание. Таа е основана на телеграма од Министерството за внатрешни работи испратена до службите, според која треба *„да се зајакнат контролите при излез од територијата на Република Македонија на организирани групи на граѓани, потенцијални баратели на азил, особено имајќи ги предвид одредбите од член 15 од Законот за гранична контрола (Службен весник на Република Македонија бр. 171 од 30.12.2010 година)“*.⁴⁸ Во практика, оваа мерка подразбира **зајакнати контроли на излез** од страна на граничната полиција. Како резултат на овие зајакнати контроли, според Извештајот на Комесарот за човекови права при Советот на Европа, од декември 2009 година до крајот на 2012 година, околу 7.000 македонски граѓани се вратени од македонските гранични премини, при што Комесарот утврдува дека оваа мерка влијае во исклучително голема мера на Ромите.⁴⁹ Спречувањето излез како мерка се следи и од страна на Европската комисија и од Фронтекс. Европската комисија во својот извештај од декември 2011 година напоменува дека „бројот на граѓани на Западниот Балкан кои се идентификувани додека се обидуваат да ги напуштат своите земји без да ги исполнат барањата за влез во Шенген зоната, постепено се зголемува“.⁵⁰ Фронтекс во своите извештаи наведува дека во 2013 година бројката се искачува на 6.700 или со зголемување од 41% во однос на 2012 година.⁵¹ Мерката е утврдена и во извештаите за почитување на човековите права на Стејт департментот на САД, во кој се утврдува дека во 2011 година од април до октомври биле вратени 1.500 лица од граница, најмногу од

⁴⁴EUROPEAN COMMISSION 2011b. Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission.

Закон за изменување и дополнување на Законот за патните исправи на државјаните на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија бр. 135/2011.

⁴⁵Уставен суд на Република Македонија, „Одлука на Уставниот суд“, веб-страница на Уставниот суд.

<http://www.ustavensud.mk/domino/WEBSUD.nsf/ffc0feee91d7bd9ac1256d280038c474/20e4ff2a9c9e1265c1257d150029ab27?OpenDocument>

⁴⁶EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE 2015. Written Comments for Consideration by the Committee on the Elimination of the Racial Discrimination at its 87th session (3 - 28 August 2015).

⁴⁷Телеграма на МВР чиј текст е цитиран во пресудата по предметот XXVIII П4-1228/13 на Основниот суд Скопје 2, според правното мислење на Македонското здружение на млади правници, достапно на: <http://tinyurl.com/hrzppqa>

⁴⁸Комесар за човекови права на Советот на Европа, „Извештај од Нилс Муижниекс, Комесар за човекови права на Советот на Европа, по неговата посета на Република Македонија, од 26 до 29 ноември 2012 година [Report by Nils Muiznieks, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his visit to the former Yugoslav Republic of Macedonia, from 26 to 29 November 2012]“, веб-страница на Советот на Европа, достапно на: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=6&id=2052823&direct=true>

⁴⁹EUROPEAN COMMISSION 2011b. Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission.

⁵¹EUROPEAN COMMISSION 2015. Fifth report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission. достапно на: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20150225_5th_post-visa_liberalisation_report_with_western_balkan_countries_en.pdf

нив Роми, под сомневање дека се потенцијални баратели на азил.⁵² Според Стејт департаментот, бројот на вратени лица до април 2012 година се искачил на 8.322.⁵³ Европскиот центар за права на Ромите во својата работа има потврдено дека во 90% од случаите само на Ромите им се бара доказ за тоа зошто патуваат кога патуваат со други луѓе.⁵⁴ Само во 2012 и во 2013 година се вратени вкупно 15.590 граѓани,⁵⁵ од кои според податоците презентирани погоре, како и според тестирањата на ситуација спроведени во Република Македонија, основано е да претпоставиме дека најголем број се Роми.⁵⁶

Оваа практика беше значително критикувана од страна на Народниот правобранител во своите годишни извештаи од 2012 година до денес. Постапувајќи по претставки за дискриминација на граничните премини и ограничување на правото на слободно движење, поднесени од граѓани од ромската етничка заедница, Народниот правобранител утврдил дека се работи за дискриминаторска практика на МВР кон Ромите. Во четири едноподруго годишни извештаи за периодот од 2012 до 2015 година,⁵⁷ Народниот правобранител ја повторува оваа констатација.

Дополнително, постапки против неуставноста и незаконитоста на враќањето на Ромките и Ромите беа покренати и пред македонските судови.⁵⁸ Според податоците на здружението на граѓани КХАМ од Делчево, партнер во овој проект, досега се регистрирани 9 правосилни пресуди во кои се утврдува дискриминација и 2 правосилни пресуди во кои не се утврдува дискриминација во случаи кога тужителите се Роми на кои им бил оневозможен излез од државата.⁵⁹ Дополнително, при пишувањето на оваа студија, министерот за внатрешни работи ја нарече дискриминацијата на Ромите на граничните премини како недозволива, наведувајќи дека во тек се 41 процес за дискриминација при излез од државата.⁶⁰

⁵²US STATE DEPARTMENT, 2012. Human rights Report for Republic of Macedonia 2012, достапно на:

<http://www.state.gov/documents/organization/186589.pdf>

⁵³US STATE DEPARTMENT, 2013. Human rights Report for Republic of Macedonia 2013, достапно на:

<http://www.state.gov/documents/organization/220516.pdf>

⁵⁴EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE 2015. Written Comments for Consideration by the Committee on the Elimination of the Racial Discrimination at its 87th session (033 - 28 August 2015).

⁵⁵Изјава на портпаролот на МВР, Марија Јаковлевска, за БИРН, види Ајдини, Б., Дискриминација: печат за враќање на македонските Роми, Призма, 26.6.2014, достапно на: <http://tinyurl.com/qftqfs3>

⁵⁶Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија спроведе тестирање на ситуација на граничните премини, со цел да прибере докази за сериозните основани сомненија дека станува збор за расно профилирање на Ромите, односно за дискриминаторска практика кон ромската етничка заедница, а не за индивидуални случаи. Тестирањето на ситуација претставува метод кој се користи во случаи на дискриминација во кои недостигаат факти и докази и која е тешко да се докаже. Тестирањето беше поставено на начин што беа вклучени вкупно 5 тестери: тројца Роми, еден Македонец (контролен тестер) и еден Албанец (контролен тестер). Тестирањето беше лично и беше повторено двапати. Спроведеното тестирање го докажа расното профилирање кое се врши на граничните премини од страна на полициските службеници, односно докажа дека единствено Ромите се вадат од автобус, единствено ним им се бараат документи за престој (на пример, гарантно писмо), единствено од нив се бара да докажат колку пари носат со себе. Врз основа на резултатите од спроведеното тестирање, но и сите претходни случаи, анализи и извештаи, беше поднесена тужба против МВР со цел да биде утврдена дискриминација врз ромската етничка заедница. Судската постапка по поднесената тужба е сè уште во тек.

⁵⁷Народен правобранител на Република Македонија, „Годишен извештај на Народниот правобранител за 2012 година“, веб-страница на Народниот правобранител, достапно на <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2012/GI-2012.pdf>; Народен правобранител на Република Македонија, „Годишен извештај на Народниот правобранител за 2013 година“, веб-страница на Народниот правобранител, <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2013.pdf>; Народен правобранител на Република Македонија, „Годишен извештај на Народниот правобранител за 2014 година“, веб-страница на Народниот правобранител, <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2014/GI%202014.pdf>; Народен правобранител на Република Македонија, „Годишен извештај на Народниот правобранител за 2015 година“, веб-страница на Народниот правобранител, http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2015/GI_2015-za_pecat.pdf

⁵⁸Институт за европска политика и КХАМ, Право на еднаквост и слобода на движење на границите: искуства од давање правна помош, достапно на: http://epi.org.mk/docs/Sloboda%20na%20dvizenje%20-%20iskustva%20od%20pravna%20pomosh_MK.pdf

⁵⁹ibid.

⁶⁰Министерство за внатрешни работи, соопштениеја 02.11.2016. Спасовски: Недозволива е дискриминацијата на Ромите на граничните премини, достапно на <http://mvr.gov.mk/vest/2894>

Оваа практика, како и улогата на Европската комисија и земјите-членки, беа потврдени во нашите интервјуа со Министерството за надворешни работи, Министерството за труд и социјална политика и Народниот правобранител. Претставникот на Министерството за надворешни работи потенцираше дека помеѓу 2011 и 2015 година, македонските власти биле под значаен политички притисок да го намалат бројот на потенцијални баратели на азил од земјата.⁶¹ Во истото интервју беше потврдено дека претставниците на Европската комисија и земјите-членки на ЕУ на состаноците на високо ниво активно ја користеле заканата за суспензија на безвизниот режим. Претставникот на Министерството за труд и социјална политика го потврди ова и потенцираше дека разговорите по однос на овие прашања со Комисијата биле под значаен притисок за ограничување на слободата на Ромите да ја напуштат државата под претпоставка дека се потенцијални баратели на азил.⁶² Овој соговорник ни објасни дека „иако како претставници на институциите ние се противевме на притисокот да се намали бројот на барања за азил преку оневозможување излез, ова не беше прашање на кое имавме простор да преговараме“.⁶³ Претставникот, пак, на Народниот правобранител, како единствена институција во Република Македонија, која досега ја препозна и ја осуди дискриминацијата на Ромите на граничните премини, напомена дека властите во Република Македонија се „повикуваат на одредени барања на Брисел и на земјите-членки на ЕУ, како што се Германија, Франција, коишто беа засегнати од најголем број азиланти, во одреден временски период, како и од Швајцарија, но сите овие барања се неформални“.⁶⁴ Ситуацијата на национално ниво доживеа пресврт со изјавата на министерот за внатрешни работи во октомври 2016 година, кој ја призна оваа практика, притоа нарекувајќи ја дискриминацијата на Ромите на граничните премини како *недозволива*.⁶⁵ Ова е, сепак, само прв чекор кон решавање на овој проблем, а и изјавата беше дадена во исклучителни прилики, како што е напоменато погоре во анализата. Дополнително, изјавата на министерот се случи во период кога притисокот од Европската комисија по однос на ова прашање е значително намален, како што ни наведоа интервјуираните лица. Тоа може да се забележи и во одлуката на комисијата да не објавува извештаи за мониторинг од февруари 2015 година, т.е. на почетокот на бегалската криза која доминираше со агендата на ЕУ и политиките за азил во земјите-членки на ЕУ. Сепак, дека ова прашање може во различни форми да се појави на агендата, укажува и случајот на Србија каде што „спроведувањето мерки за значително намалување на бројот на неосновани барања за азил кои нејзините државјани ги поднесуваат во ЕУ“ е преодна одредница за затворањето на поглавјето 24 во преговорите со ЕУ.⁶⁶ Имајќи предвид дека според новиот пристап на Европската комисија ова поглавје останува отворено до крај на преговорите, може да очекуваме повторно враќање на ова прашање на дневниот ред дури и по тековното затишје.

⁶¹Интервју со претставник на Министерството за надворешни работи, јуни 2016 година.

⁶²Интервју со претставник на Министерството за труд и социјална политика, мај 2016 година.

⁶³ibid.

⁶⁴Интервју со претставник на Народниот правобранител, август 2016 година. Формална препорака за исполнување мерки во контекст на намалување на бројот на баратели на азил беше писмо испратено од Белгија до Европската комисија. Види SOMMO, L. 2011. EU Proposes Mechanism to Suspend Visa-Free Regime Balkan Insight [Online]. Достапно на: <http://www.balkaninsight.com/en/article/eu-proposes-mechanism-to-suspend-visa-free-regime>.

⁶⁵Министерство за внатрешни работи, соопштениеја 2.11.2016 година. Спасовски: *недозволива е дискриминацијата на Ромите на граничните премини*. Достапно на: <http://mvr.gov.mk/vesti/2894>

⁶⁶European Union Common Position, Chapter 24: Justice, freedom and security Conference on Accession to the European Union - Serbia, Brussels, 8.7.2016. Достапно на: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD-21-2016-INIT/en/pdf>

■ **Анализа на интервјуата со Роми на кои не им е дозволен излез од границите на Република Македонија**

Во првите два дела на оваа студија го објаснивме контекстот на проблемот на враќање Роми од македонските граници преку анализа на документите на Европската комисија по однос на ова прашање, како и мерките кои ги преземаа државните органи. Во овој трет дел на студијата ја презентираме анализата на интервјуата со граѓани Роми на кои им е оневозможен излез од државата во текот на изминатите пет години по основа на сомневање дека ќе бидат неосновани баратели на азил. Во анализата подолу на нашите испитаници им се дадени псевдоними, а како што напоменавме погоре, информации за граничните премини од кои биле вратени, како и датумот на интервјуто, прикажани се во Анекс 1. Анализата е поделена во 6 тематски целини идентификувани преку интервјуата кои ја отсликуваат нивната содржина: *другоста* на Ромите на македонските граници, подготовките и причините за патување, односот на и реакциите кон граничната полиција, нивните следни обиди за поминување, како и повикот на нашите испитаници за еднаквост. Претставувајќи ги личните искуства на Ромите на кои им е оневозможен излез надвор од Република Македонија, оваа студија пополнува празнина која постоеше во досегашните истражувања на ова прашање кои се осврнаа на правна анализа и на мерките од државните институции.

■ **„Ние не сме луѓе“: другоста на Ромите на македонските граници**

Речиси сите Ромки и Роми што биле вратени од границите, а беа дел од ова истражување, сметаат дека се отфрлени, дискриминирани и третирани како граѓани од втор ред, што придонесува кон создавање на нивното чувство на неприпадност во сопствената држава. Сите испитанички и испитаници изјавуваат дека се различно третирани во споредба со останатите граѓани кои се припадници на други етнички заедници на граничните премини, или како што забележа Исмет: *„Само шо че не вида на граница... аеее не, не, врачај се. Ти си Ром. Бриши“*.

Според нашите испитаници, бојата на кожата, облеката и името и презимето се клучните фактори за забрана за излез на Ромите од македонските граници.⁶⁷ Профилирањето од страна на граничната полиција мошне јасно се илустрира преку извадокот од искуството на Џенана:

„Нивното однесување беше многу лошо, агресивни беа спрема Ромите, ние нормално Ромите кога патуваме со автобус, јас лично за мене ќе кажам, јас бев облечена во тренерки, јас имам малку потемна боја на кожата и кога ќе ги видат така Ромите и дека не се облечени и не се средени, нè понижуваат“.

Дискриминаторскиот и понижувачки однос кон Ромите на македонските граници се отсликува и во искуството на Расим:

„А нас одма не испрашуваа, не свалаа од колата и голем срам и гледат од вонка ка се расправаш со полиција ка те питаа, ка те малтретираат, фотокопират,

⁶⁷ Ова беше потврдено и во нашите разговори со адвокатите на Роми вратени од граница при подготовките на овој проект.

улавнат, јавуват се кад га криминалци кад га че те затвараа“.⁶⁸

На сличен начин, Џулизар објаснува како се чувствувал кога му бил одбиен излез од границата:

„Неубаво, навредено... не знам... И си викаш, добро, јас сè правам тука во оваа држава и не вредам ништо. Не сум еднаков како и другите“.

Оние испитаници кои имале можност да ја напуштат државата прават споредби со другите земји во кои престојувале и доаѓаат до заклучок дека државата не им ги нуди сновните права како што го прави тоа за другите етникуми кои живеат овде, особено во однос на двете доминантни етнички заедници - Македонците и Албанците. Еден од нив е Кенан кој вели:

„На секоја држава значи ние Роми, најголема у Македонија дискриминација ни прават. Ме разбираш? Да идеш на некој доктор, исто така, ни прават. Сега, чекај на термин, ќе искочат, ќе дојдат, ајде сега ти таму“. Па чекај бе господине, тоа го нема у Германија“.

Наодите од фокус групите со лица што не припаѓаат на ромската заедница, спроведени во рамките на нашето истражување, дополнително упатуваат на длабоко вкоренетите стереотипи за Ромите на пример, „лажеш како циган, кај си бе џуптин, крадеш ко циган“.⁶⁹

Притоа, начинот на којшто Ромите се дехуманизирани, односно третирали како помалку од луѓе, дополнително придонесува, но и на некој начин го легитимизира деградирачкиот однос кон нив при минување на македонските граници. Всушност, неколку од нашите интервјуа укажуваат на погазување на човековото достоинство преку негација или ништење на постоењето на Човекот како човечко суштество, како што може да се види подолу:

„Ромите сакаат сите да ја напуштат оваа држава, бидејќи тука во Македонија не нè ценат како луѓе туку како стоки.“ – Џенана

„Ние Ромите тука сме ко у кафе з затворени“ – Доан.

Слично, Исмет објаснува: „не ми е јасно што праат овие луѓе, значи не нè рачунаат за никој, абе за ништо нас, за ништо, значи ние не сме луѓе“.

Овој нехуман однос придонесува Ромите да бидат на маргините на општеството, соочени со предрасуди и стереотипи, како на пример стереотипот дека ромите крадат и се мрзеливи а со тоа се доведени во улога на некорисни членови на општеството, како што беше потврдено и на фокус групите спроведени за овој проект.

Тешката економска состојба, невработеноста и лошите услови за живот недвосмислено

⁶⁸Во овој контекст се надоврзуваат изјавите на Елвис кој вели „Ова значи као да сме изолирани. Чиста дискриминација само за Ромите. Значи штом гледат во лична карта или пасош како национален што сме Роми, значи тогаш веќе знаат дека треба да ги враќаат“ како и Казима која вели „сите поминаа а нас две ромки бевме не фрлија како партал“

⁶⁹Изјава на испитаници од фокус група одржана во Скопје на 2.6.2016 година.

придонесуваат кон нивната потрага за подобар живот. Немнозинските групи поизразено ги чувствуваат финансиските, општествените и здравствените проблеми во однос на мнозинството, особено во земјите во транзицискиот период, со кревок пазар на труд, и нецелосно развиен здравствен и образовен систем,⁷⁰ или како што споменува Рамадан:

„Да е добра тука државата, нема да оди. Од кај ќе живи овој народ? Да има работа, да има ово, оно, ќе седат тука. Будали ли некој да одат у странство? Да остави куќа ова, она, да остави фамилии и да одат. Никој нема да остави. Ќе си сеги дома“.

Нашите испитаници и испитанички изразуваат сомнеж и недоверба кон државата и нејзините институции. Во услови кога им е најпотребно, испитаниците се чувствуваат запоставени од страна на државниот апарат, и според зборовите на Бајрам *„од кој да побарам помош, кога нема никој таму, јас сум тамо само еден Ром и шо...“*. Овие луѓе до толку ја изгубиле довербата во државата што не веруваат ни дека со потполна документација нема повторно да бидат вратени од граничните премини, како што, присетувајќи се на непријатните искуства, вели Ѓулназ: *„син ми вика мамо да ти испратам гарантно писмо, да ми пратиш реферат синко овде не вреди, нема почит за нас Ромите“*.⁷¹

Иако државата прави заложби за интегрирање на Ромите,⁷² тие сè уште се соочуваат со многубројни препреки во остварување на своите основни права во повеќе области, како што се вработувањето, образованието, здравството, социјалната заштита и домувањето.⁷³ Суштинскиот проблем со кој сè уште се соочува оваа заедница е системската дискриминација кон Ромите во сите сфери на општеството.⁷⁴ Како што забележа Ферихан:

„Мислам дека дискриминацијата премногу владее, не само на граничните премини туку насекаде околу нас, доктори, продавници ако влезе некој посиромашен, продавачите мислат дека ќе украде, дури во аутобус бегаат од Ромите, не ги вработуваат Ромите, колку деца има кои завршиле со школо дури и факултети, а седат дома“.

⁷⁰ EUROPEAN ASYLUM SUPPORT OFFICE. 2013 Asylum applicants from the Western Balkans comparative analysis of trends, Push-Pull factors and responses. Достапно на: <http://easo.europa.eu/wp-content/uploads/EASO-Report-Western-Balkans.pdf>.

⁷¹ Истото го потврдуваат Али, Ѓулназ, Елма и Тефик

⁷² Република Македонија. Министерство за труд и социјална политика. Стратегија за ромите во Република Македонија. Скопје: 2005. Достапно на: http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdf

⁷³ Eminovska, E., and Milevska – Kostova N. Report on the Condition of Housing and Health in Roma Community in Republic of Macedonia. Report. Humanitarian and Charitable Roma Association “Mesečina” Gostivar. Gostivar, 2007. Достапно на: http://habitat.org.mk/doc/health_en.pdf. За проценката на спроведувањето на Стратегијата за Ромите во Република Македонија, види: Хелсиншки комитет на Република Македонија, 2014. година. Анализа: помеѓу имплементација и реалност на Националната стратегија за инклузија на Ромите - Декада на Роми 2005-2015, достапна на: http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/629/Romi_Analiza_Helsinki.pdf [последно пристапено на 12 декември 2015 година]

⁷⁴ Decade of Roma inclusion secretariat foundation Roma Inclusion Index 2015, September 2015, достапна на: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9810_file1_roma-inclusion-index-2015-s.pdf

Пред заминување: подготовки и исчекување

Ромките и Ромите што учествуваа во нашето истражување најчесто патувале во посета на семејството, или, пак, од туристички побуди. Извадокот што следи го опишува процесот на подготовка, желбата за соединување со најблиските, но и горчливото искуство на граница:

„Што се случи? Чудо се случи. Се спремавме од дома 5 години. Синот не си го видов, ни тој не дојде, со мали деца. Ајде бе синко дојди дома, не можам мамо оваа година, другата година, не оваа другата... Јас како мајка веќе ми се стемни пред очи. Собравме некој динар така со сопругот ваму таму земавме едно 500 евра да покажеме на граница. Влеговме таму, ајде се качија тие царинари ли како ги викаат тие полицајци, јас не сум патувала до сега да речеме, ги дадовме пасошите, кога се враќа полицаецот, вика ајде вие двајца доле старци. О, јас се наежив, што ќе ни прават сега? Почнав да се тресам. Што е работата бе синко? Имате ли гарантно писмо? Па јас кај синот идам, не идам нигде азулантка да се запишам на овии години, идам да си ги видам внуците, имам три внуци таму снаа, син викам, ај ќе одам, од кај да знам дека треба тоа или не треба ние стари луѓе, носите пари, имаме 500 евра, симнете се доле, ај на страна таму. Зашто вака правите, дали ние немаме почитување, дека сме Роми тоа ни правите, немојте синко, ќе ве молам оставете ме да одам, ми се стемнија очите, да си ги видам децата“, Ѓулназ.

Најголем дел од испитаниците биле информирани за враќањето на Ромите од границите, а информациите ги добиле од искуствата на блиски и пријатели. Но, има примери во кои испитаниците сведочат и за предупредувања од страна на полицијата да не се обидуваат да бараат азил, или како што објаснува Ерџан *„и овдека во џамија, не знам колку пати, дали три-четири пати дојдени се полиција, полиција е дојдена во џамија и нè опоменуеше“*.

Во обидот да избегнат враќање од границите, речиси сите испитаници ги подготвувале документите што сметале дека се потребни, како што се гарантно писмо, биометриски пасош, парични средства, повратни карти, радосно потсетувајќи се раскажува Ферихан:

„Се спремивме и извадивме нови пасоши, бидејќи тројца немавме пасоши, со изминат рок ни беа. Купивме што ни е потребно за нас, купивме и карти ги имавме и потврдите од училиште дека децата идат на училиште, бидејќи тргнавме 10 дена пред да заврши учебната година, гарантно писмо, девер ми ни прати пари да имаме со нас.“⁷⁵

Некои од нив, како Елма оделе до степен на обезбедување здравствени документи:

„И плус ова ќе ви го кажам отидов ја во Фондот за здравство да барам една потврда дека идам на гости на патување кај синот да ми дадат една потврда дека сум дијабетичарка да не ми се случи таму нешто евентуално“.

⁷⁵Истото го потврдува и Неврија

Дел од испитаниците, а особено повозрасните, не верувале дека воопшто постои можност да им биде забранет излез затоа што сметале дека нема основа да бидат вратени, или како што изјавува Решат:

„Абе се збореше дека враќаат ама дека враќаат фамилијарни луѓе и помлади луѓе. А не дека ќе вратат пензионери. Ме разбираш? Значи нема логика за стари, допрва ќе се запишат на азил да идат?“

Некои од нив, како, на пример, Казима, долго време чекале поволен момент и со толку големо задоволство се подготвувале за излегување надвор од земјата, за на крај да им ги срушат плановите и соништата:

„Бев многу среќна затоа што ќе одам кај ќерка ми, 10 години не ја видов ќерка ми, имав голема желба да одам, се радував многу. Ќерка ми има две деца, купив поклони за внуците, за ќерка ми, бремена беше пред да тргнам, сакав да помогнам за двете деца кога се породу. Не бев таму, границите беа затворени, ама сега се отворени и така се решив да одам. Јас сакав ова бебе што ќе се роди како баба да го бањам, ама ништо од тоа не се случи и на крај знаеш како станав, сè плачејќи, влегов дома, се нервирав ама тоа е.“

Во најголем број од случаите, испитаниците добро се припремале пред да излезат од земјата носејќи со себе основни документи како биометриски пасош и гарантно писмо, како и осигурување, но сепак биле вратени од страна на граничната полиција.

Однос на граничната полиција

Голем дел од испитаниците говорат за непримерниот однос на граничните полицајци, најчесто манифестиран преку сомнеж и обвинување. Имено, испитаниците изјавуваат дека биле обвинувани дека лажат за нивните намери и причини за патување. Една од главните причини или оправдувања кои ги терало надлежните да се сомневаат дека овие луѓе се можни баратели на азил, било непосредувањето гарантно писмо, при што надлежните без размислување ги симнувале Ромите од возилата или, пак, во случајот на аеродромот „Александар Велики“ не им било дозволено да се качат на авион според сведоштвото на Бајрамша:

„Симните се доле и одите, не се расправајте више со мене. Нема шо ја да ви напраам.“

Дури и во оние случаи каде што испитаниците поседувале гарантно писмо или други побарани документи, сепак, биле вратени без особени објаснувања, каков што е примерот на Емир, кој вели:

„Значи јас го имав [гарантното писмо] и на италијански и нотарски го направив превод на македонски [на гарантното писмо] значи. Без тоа не може значи, јас не сум толку глупав. И тие ми рекоа не, не, не, дечко... неважечки е, мора да се вратиш. Значи само тоа. Една причина неважечки, а има печат тука, потпис од човекот све. Дури од комуната од Италија од кај шо го зема гарантното писмо имаше печат, потпис од вработената тука што беше, све тоа ама тие само ми рекоа дека неважечки е“.⁷⁶

Дополнителна причина, според кажувањата на Медина, која ја посочувале полицајците била големината на багаж која овие луѓе ја носеле со себе:

„Веднаш реагираше ми рече најпрво дека лажам, јас ја прашав зошто лажам, затоа што го гледа багажот премногу багаж и не се верува дека за две недели јас ќе престојувам таму, но јас имав, пак, објаснување за багажот, бидејќи беа подароци внатре и мал дел мои алишта со кои ќе бидам таму“.

Нашите испитаници наведоа и партиско-политички импликации и обвинувања дека овие луѓе треба да се обратат кај нивните ромски претставници во власта: „Кај сакаш иди жали се. Кај Амди Бајрам, кај сакаш. Вашите ова го направија!“- изјавува Кенан, потенцирајќи наметнување на колективна вина за потенцијалното укинување на безвизниот режим.⁷⁷ Слично, граничната полиција ја упатила и Бајрамша кај политичките претставници на Ромите со зборовите: „Одите кај Амди Бајрам, пожалите се“.

За жал, од надлежните лица, се јавува и крајно нечовечки однос на исмевање, како што изјавува Медина:

⁷⁶Истото го потврдуваат и Еризан, Казима и Елвис

⁷⁷Истото вработување на ова прашање е забележано и во анализата на медиумите која ја подготви ЕПИ во рамките на овој проект. Види: Демири. М., Живот до граница.

„Гулем срам, навреди, значи сите тамо се зафркаваа, кат криминалци, кат ајдук, нервоза, имаш значи внатрешна болка, значи од срам, од незгоди, значи малтретираа половин сат еден саат со деца, како криминалец како кога дрога да носиш“.⁷⁸

Во друг случај Кенан раскажува дека се преминувало и во отворени закани, како, на пример, *„Не мешај ти таму што не ви треба!“*, ми кажува, *„Ќе ве затворам!“⁷⁹*

Сепак, важно е да се напомене дека не сите граничари се однесувале на ист начин. Некои од нив постапувале и коректно во споредба со нивните колеги и гледале да им излезат во пресрет на испитаниците/испитаничките преку совети како да се снајдат и како да излезат од „наметнатата“ неповолна ситуација. Најмногу совети испитаниците добиле по однос на гарантното писмо и им било препорачано дека може да добијат дозвола за излез единствено ако донесат гарантно писмо:

„Граничната полицијата на културен начин ни објасни дека без гарантно писмо не може да патуваме, нека ви испратат гарантно писмо нема проблем ќе може да одите кај сакате, а без гарантно писмо наредено ни е да не пуштаме никој да ја помине границата“, Елизабета.⁸⁰

⁷⁸Истото го потврдуваат Нуредин и Лиза

⁷⁹Истото го потврдуваат Туркијана, Исмет и Али

⁸⁰Истото го потврдуваат Севериан и Гулизар

Реакции кон односот на граничната полиција

Односот на граничарите предизвикува различни реакции кај испитаниците, но она што е заедничко за најголем дел од Ромите што учествуваа во истражувањето е барањето образложение за враќањето од границите. Испитаниците сметаат дека граничарите се должни да дадат образложение за спроведувањето на овие мерки на враќање, но биле соочени со недостиг од објаснување. Тоа најдобро може да се воочи од искуството на Неврија: „па да ти објасни да знам зошто ако се решам по вторпат да патувам да знам што ќе ми треба“, ⁸¹ бидејќи од ова може да се забележи тенденциозноста при враќањето кое го наведуваат испитаниците, односно тоа целно се прави само за Ромите. Овој однос на надлежните предизвикува најразлични емотивни одговори, варирајќи од разочараност и пониженост до лутина:

„И не те слуша. Кога не те слуша, тоа е веќе ептен ти доаѓа да одиш да го фатиш, знаеш како да го удриш... абе... односот е значи... многу негативен“, Елвис.

Од друга страна, свесни за неправдата која им се нанесува, дел од испитаниците се впуштаат во расправа како единствен начин за справување со ситуацијата во услови кога веќе се чувствуваат беспомошни. Ова особено важи за оние кои и покрај тоа што ги поседуваат бараните документи, а, пред сè, гарантно писмо, се вратени и тоа без никакво објаснување, како што укажува Елма:

„Го гледа писмото и ни вика вие двајца мора да се симнете, ја викам зашто он ми кажа дека гарантното писмо не е преведено и јас му кажав дали сте вие писмен или неписмен, кој ве вработи тука на граница ако вие не знаете да читате англиски јазик на гарантното писмо пишува и англиски и германски, ти треба да знаеш зошто служи гарантното писмо“.

Но, не сите го преземаат овој чекор, во голема мера поради стравот кој во тој момент се појавува кај овие луѓе, каде што тие се одлучуваат да молчат, соочени со можноста да им бидат одземени документите или да им го обележат пасошот со црни линии како и од од страв да не навлезат во дополнителни проблеми со надлежните: *„Ја... од страв... сум кутел... сум земал пасошот...“, Кенан.* ⁸²

Или, пак, одат до крајната и најпонижувачка ситуација во која тие се доведени до моментот да молат за нешто што претставува основно човеково право како што е слободата на движење:

„Ејас го питах ногу тове полицаец шо ме врашта питах го и на колена му клекнах молих го кажах му ситуацијата и ми вика доста ме моли мене моли се на Господ вика“, Сабри. ⁸³

Реакциите на испитаниците варираат од разочараност и страв па се до гнев, по што разбирлива е нивната реакција кога навлегуваат во расправија со надлежните и бараат образложение за нивните постапки.

⁸¹Истото го потврдуваат Рамиза, Бајрамша, Расим, Гулизар, Кенан, Али

⁸²Недовербата кон полицијата кај Ромите е утврдена како состојба во Стратегијата за Ромите, а извештаите на Хелсиншкиот комитет и Народниот правобранител ја потврдуваат. Види Хелсиншки комитет на Република Македонија, 2015 година. Анализа: помеѓу имплементација и реалност на Националната стратегија за инклузија на Ромите - Декада на Роми 2005-2015, Скопје; Годишен извештај на Народниот правобранител за 2012 година, достапно на: <http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2013/GI-2012.pdf>.

⁸³Истото го потврдуваат Сеара, Сабри, Неза, Џенана, Нуредин, Гулназ и Елизабета

Следни обиди за поминување

Враќањето било пресуден фактор за некои од испитаниците никогаш повеќе да не се обидат да ја поминат границата, додека некои, пак, добиле уште поголема желба докрај да одат со остварување на своите права, како што е правото на слободно движење, а некои, пак, биле и повторно вратени:

„Со него бехме 2 дена и бехме пак до границата значи за да имаме доказ дека ние само Ромите нè враќаат, значи он ме чека пред границата и ошла сам трет пат пак не са ме мене пуштици, тоа беше доказ дека ни прават дискриминација“, Туркијана.

За разлика од горенаведениот пример на повторно враќање, повеќето кои повторно решиле да излезат од границите на земјата, не се соочиле со истиот проблем од претходно. Дел се должи на обезбедување претходно побарани документи, како, на пример, гарантното писмо, како што е случајот на Рамиза:

„После една недела јас пак се потрудах и ојде со автобус, не ми побараа ни пари, ни гарантно, ни ништо. Имав си исто повратни карти отидов кај мојте родители седевме месец дена и пак се вративме“.

Додека, пак, некои други, како Елизабета пробале да се снајдат на начини кои не се соодветни, но во таква ситуација можеби се единствениот начин да си ја остварат целта:

„Да се обидов после неколку дена исто со кола фамилијарно кога стигнавме на граница, нè прашаа каде ќе одиме, ние им покажавме лични карти и кажавме дека ќе одиме до Србија и нèнè пуштија, значи бевме приморени да лажеме само да нè пуштат да поминеме, на друг начин Ромите ги враќаат кога ќе кажат дека одат во странство.“

Поради враќањето, добар дел од нив не се обиделе повторно да поминат преку граница. Најголема причина за оваа нивна одлука е стравот, од една страна, страв од повторно (неоправдано) враќање, а, од друга страна, стравот од губење на паричните средства, кои за некои луѓе се премногу и не е лесно повторно да ги соберат и би можеле да ги искористат за други потреби како што вели Тасим:

„Па тоа ти викам. Стравот у тие пет минути да изгубиш 200-300 евра, 500 евра. Не се малу. Прво не можеш да ги вадиш, а камоли да ги даваш за тие пет минути. Размислуваш што ќе идам сеа ја до граница 500 евра да давам, со тие 500 евра јас ќе ги купам и дрвата, ќе си купам и за цел месец за јадење, за пиење, или ќе идам со жената ќе се шетам, ќе си купам нешто, барем знам дека ги потрошив, а не да добием нервоза. Тоа е причината што не покушав да одам пак“.⁸⁴

Тука доаѓаме до заклучок дека враќањето не е пресуден фактор за целосно одвраќање од намерите на луѓето да патуваат но сепак постои стравот од губењето финансии кој за повеќето од нашите испитаници е од пресудно значење. Исто така тука се гледа и селективноста во враќањето бидејќи при наредните обиди за поминување со иста документација тие немале проблем при излез од државата.

⁸⁴Истото го потврдуваат Туркијана, Исмет, Елвис, Елма и Несрин

Повик за еднаквост

Неправдата со која се соочиле испитаничките и испитаниците е и поттик за апел за почитување на нивните права и за потребата од уживање еднаков третман како и останатите граѓани. Добар дел од нив си ги познаваат правата и сметаат дека се вратени на незаконска основа, односно се запознаени со условите за безвизниот режим каде што гарантното писмо не е предуслов за излез надвор од границите. Сите, без исклучок, сметаат дека тие како Роми се дискриминирани во однос на другите етнички заедници и бараат истите правила и закони да се применуваат за сите подеднакво, без разлика на етничката припадност.

Од разговорот со Џенана може да се забележи разочараноста кога вели „не бараме ние многу ама малку барем односот да го подобрат спрема нас Ромите“,⁸⁵ со што ја посочува главната поента, дека општеството и државата како систем ги изневериле и ги препуштиле сами на себе и дополнително, преку овие репресивни механизми (на враќање) уште повеќе им ја отежнуваат тешката состојба во која живеат.

Од друга страна, се забележува и повикот за правда, преку кој се бара да не се изедначуваат сите, односно иако постојат и такви кои се баратели на азил, не би требало сите да се ставаат во ист кош, или како што изјавува Али:

„А се знае, у тефтер има кој има проблеми кој има... Он има на црно на бело дугмето так, ти не можеш... Еве ти. Тап, тап, тап на писмено, компјутерски сега, све искача. Еве ти ја оваа книга, кај сакаш жали се. Значи, грешка. Напрај му нешто на тоа. А зашто поред него и ја да патам. Не е фер, нели. Хех. Поради тоа нечистиот, чистиот да пати. Не, тоа не се сложувам“.

На крај, според испитаниците, слободата на движење не ја гледаат како привилегија туку како основно човеково право и сметаат дека сите треба да сме еднакви пред законите на државата или како што убаво ќе срачи Сеара:

„Значи треба сите да не пуштаат, сите сме исти, сите имаме право каде сакаме да патуваме, законот мислам дека важи за сите кои се државјани во Македонија и кои живеат во Македонија. Не значи ако сум Ромка дека морам да одам азил да барам“.

Овој дел од студијата за прв пат даде приказ на личните искуства на испитаничките и испитаниците - државјани и државјанки на РМ на кои им е оневозможен излез од РМ. Главните теми идентификувани во анализата на нашите интервјуа се: другоста на Ромите на македонските граници, подготовките и причините за патување, односот на и реакциите кон граничната полиција, нивните следни обиди за поминување, како и повикот на нашите испитаници за еднаквост. Претставувајќи ги личните искуства на Ромите на кои им е оневозможен излез надвор од Република Македонија, оваа студија пополнува празнина која постоеше во досегашните истражувања на ова прашање.

⁸⁵Истото го потврдуваат Сеара, Сабри, Исмет и Нуран

Заклучоци и препораки

Оваа студија го истражуваше начинот на кој ромската заедница во изминатите 5 години беше врамена како закана за безвизниот режим за патување во Шенген зоната, како и искуствата на Ромите вратени од македонските граници. Додека оваа дискриминаторска практика беше предмет на анализа од аспект на јавни политики, судски случаи и медиумско претставување,⁸⁶ искуствата на лицата вратени од македонските граници беа во досегашните истражувања занемарени. Студијата е базирана на анализа на документи, интервјуа со претставници на: Министерството за надворешни работи, труд и социјална политика, како и Народниот правобранител. Воедно, таа користи податоци од длабински интервјуа со 53 Роми и Ромки на кои им бил оневозможен излез од Република Македонија во изминатите години.

Анализата на документите на ЕУ во кои се следи прашањето на визната либерализација, укажува дека Комисијата од 2010 година во своите извештаи го следи бројот на лица на кои им е оневозможен излез од земјата, притоа наведувајќи дека најголем дел од барателите на азил се Роми (со исклучок на извештајот од 2015 година). Во истата насока, националните мерки спроведени за намалување на бројот на баратели на азил се насочени кон ромската заедница, како што се потврдува од судската практика, извештаите на Народниот правобранител, меѓународните извештаи на телата за човекови права, нашите интервјуа со засегнатите страни и анализа на медиумите.

Главниот придонес на оваа студија е што ги става во фокусот **искуствата на лицата Роми** на кои им е оневозможен излез од Република Македонија. Наодите од анализата на интервјуа кои ги направивме со Ромите вратени од граница покажуваат сèприсутност на чувства на отфрленост, дискриминираност и ставање во подредена положба на граѓани од “втор ред”. Повеќето од нив ценат дека со нив се постапува поинаку отколку со останатите граѓани на Република Македонија при излез од државата. Тие сметаат дека бојата на кожата, името и презимето се клучни фактори врз кои граничните полицајци ја основаат својата одлука да не им дозволат излез од државата.

Оваа студија покажа дека оваа веќе востановена практика е признаена од страна на институциите во Република Македонија, како и од сите релевантни тела за заштита на правата на националните малцинства. Оваа дискриминаторска практика е особено сериозна, бидејќи резултира со повреда на една од најмногу заштитените основи, расата, за која и телата на универзално и на европско регионално ниво укажуваат дека не постои ситуација во која расната дискриминација може да се оправда. Покрај прекршувањето на правата кое досега го потврдија и македонските судови, оваа практика дополнително носи со себе ризици за креирање и претставување закана од Ромите за безвизниот режим која веќе е јасно видлива во медиумите, како што е укажано од анализата на ЕПИ.⁸⁷ Од друга страна, ваквите постапки креираат ризик на дополнително дистанцирање на ромската заедница од државата и нејзините институции, особено полицијата.

⁸⁶Види Институт за европска политика и КХАМ, Право на еднаквост и слобода на движење на границите: искуства од давање правна помош, достапно на: http://epi.org.mk/docs/Sloboda%20na%20dvizenje%20-%20iskustva%20od%20pravna%20pomosh_MK.pdf

⁸⁷Види: Демири., М., Живот до граница.

Од анализата презентирана во оваа студија, ги потенцираме следните клучни препораки:

Во однос на правната рамка и нејзината примена:

1. Воведување правна основа за донесување писмена одлука со образложение и правна поука при случаи кога граничната полиција нема да дозволи излез од државата;
2. Да се измени Законот за полицијата во насока на обезбедување задолжително носење идентификација со име и презиме на секое овластено службено лице;
3. Обезбедување ефикасна истрага во случаи на наводна расна дискриминација и расно мотивирано противправно постапување на полицијата од страна на Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди при Министерството за внатрешни работи, како и Јавното обвинителство;

Едукација и јавно информирање:

1. Едукација на граничната полиција како и Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди за принципот на недискриминација и негова примена;
2. Подигнување на свеста за прашањето на дискриминација на Ромите на граничните премини преку организирање надзорна расправа во Собранието на Република Македонија;
3. Претставниците на извршната власт во јавни настапи да се воздржат од претставување на Ромите како (потенцијални) баратели на азил.
4. Едукација и подигнување на свеста кај ромската заедница за нивните граѓански права, вклучително и во случаи кога им е оневозможен излез надвор од границите на Република Македонија.

CONFERENCE ON ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION - SERBIA, Chapter 24: Justice, freedom and security, European Union Common Position, Brussels, 8 July 2016, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD-21-2016-INIT/en/pdf>

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION EN 15848/10 PRESSE 291 PR CO 31 PRESS RELEASE 3043rd Council meeting Justice and Home Affairs Brussels, 8 and 9 November 2010 https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/117609.pdf

COUNCIL REGULATION (EC) No. 539/2001 of 15 March 2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. (EC) No. 539/2001. Official Journal of the European Communities.

DECADE OF ROMA INCLUSION SECRETARIAT FOUNDATION, Roma Inclusion Index 2015, September 2015 http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9810_file1_roma-inclusion-index-2015-s.pdf

EMINOVSKA, E. & MILEVSKA-KOSTOVA, N. Report on the Condition of Housing and Health in Roma Community in Republic of Macedonia. Humanitarian and Charitable Roma Association "Mesečina" Gostivar. Gostivar, 2007. Достапно на: http://habitat.org.mk/doc/health_en.pdf

EUROPEAN ASYLUM SUPPORT OFFICE. 2013a. Asylum applicants from the Western Balkans: Comparative analysis of trends, push-pull factors and responses. Достапно на: <http://easo.europa.eu/wp-content/uploads/EASO-Report-Western-Balkans.pdf>

EUROPEAN COMMISSION 2011a. On the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission. Достапно на: [http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/1570/COM_SEC\(2011\)1570_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/1570/COM_SEC(2011)1570_EN.pdf)

EUROPEAN COMMISSION 2011b. Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission. Достапно на: [http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/1570/COM_SEC\(2011\)1570_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/1570/COM_SEC(2011)1570_EN.pdf)

EUROPEAN COMMISSION 2015. Fifth report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010. Commission Staff Working Paper Brussels: European Commission. Достапно на: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20150225_5th_post-visa_liberalisation_report_with_western_balkan_countries_en.pdf

EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE 2015. Written Comments for Consideration by the Committee on the Elimination of the Racial Discrimination at its 87th session (3 - 28 August 2015). Достапно на: <http://www.errc.org/cms/upload/file/un%20cerd%20czech%20rep%20written%20comments%20errc,%20mdac,%20pfsh.pdf>

FRONTEx 2010. Western Balkans Annual Risk Analysis 2010. Достапно на: http://frontex.europa.eu/assets/Attachments_News/wb_ara_.pdf

- FRONTEX 2014. Western Balkans Annual Risk Analysis 2014. Достапно на: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2014.pdf
- GALBREATH, D. J. & MCEVOY, J. 2012. European organizations and minority rights in Europe: On transforming the securitization dynamic. Security Dialogue, 43, 267-284.
- GRABBE, H., KNAUS, G. & KORSKI, D. 2010. Beyond wait-and-see: the way forward for EU Balkan policy. Достапно на: http://ecfr.3cdn.net/904dfdc93d6cd42972_vem6iv3c0.pdf [Accessed 20 December 2011].
- HAMMARBERG, T. 2011. The right to leave one's country should be applied without discrimination. Достапно на: http://commissioner.cws.coe.int/tiki-view_blog_post.php?blogId=1&postId=193 [Accessed 15 January 2012].
- HEUSER, H. 2014. Blitzverfahren - German Asylum Procedures for Roma from Western Balkan Countries. Roma Rights: Going Nowhere? Western Balkan Roma and EU Visa Liberalisation, 1.
- KACARSKA, S. 2012. Europeanisation through mobility: visa liberalisation and citizenship regimes in the Western Balkans. CITSEE Working Papers [Online], 21. Достапно на: http://www.law.ed.ac.uk/file_download/series/374_europeanisationthroughmobilityvisaliberalisationandcitizenshipregimesinthewester.pdf [Accessed 15 July 2012].
- MACEDONIAN YOUNG LAWYERS ASSOCIATION NEWS 2014. The Basic Court Skopje 2 Rendered The First Judgment In Republic Of Macedonia Which Determinates Discrimination. Достапно на: <http://www.myla.org.mk/index.php/en/news/135-press-release-29-05-2014>
- MARUSIC, S. J. 2013. EU Threat to Visa Regime Worries Macedonia. BalkanInsight. Достапно на: <http://www.balkaninsight.com/en/article/fresh-bid-to-reassess-balkan-visa-free-regime>
- MUIŽNIEKS, N. 2013. Following his visit to "the former Yugoslav Republic of Macedonia" from 26 to 29 November 2012. Council of Europe Commissioner for Human Rights. Достапно на: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&nstranetImage=2265118&SecMode=1&DocId=2002190&Usage=2>. Достапно на: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&nstranetImage=2265118&SecMode=1&DocId=2002190&Usage=2>
- UNHCR 2011. Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries 2010-Statistical overview of asylum applications lodged in Europe and selected non-European countries. Geneva: UNHCR.
- US STATE DEPARTMENT, 2012. Human rights Report for Republic of Macedonia 2012. Достапно на: <http://www.state.gov/documents/organization/186589.pdf>
- US STATE DEPARTMENT, 2013. Human rights Report for Republic of Macedonia 2013. Достапно на: <http://www.state.gov/documents/organization/220516.pdf>
- SOMMO, L. 2011. EU Proposes Mechanism to Suspend Visa-Free Regime Balkan Insight [Online]. Достапно на: <http://www.balkaninsight.com/en/article/eu-proposes-mechanism-to-suspend-visa-free-regime>
- UNHCR 2013. Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries - 2012. Достапно на: <http://www.unhcr.org/5149b81e9.pdf>

АЈДИНИ, Б. 2014 година, Дискриминација: печат за враќање на македонските Роми. Призма. Достапно на: <http://prizma.birn.eu.com/мк/стории/дискриминација-печат-за-враќање-на-македонските-роми>

БЛАЖЕВСКА, К. 2012 година, Македонските азиланти чукаат на отворена врата. Достапно на: <http://dw.com/p/16Rtr>

ВЕЧЕР 2010 година, МВР осомничи осум агенции. Достапно на: <http://vecer.mk/makedonija/mvr-somnichi-osum-agencii>

ДЕМИРИ, М., Живот до граница - известувањето на македонските медиуми за Ромите и визната либерализација, Институт за европска политика, достапно на: http://epi.org.mk/docs/Zivot%20do%20granica%20-%20Izvestuvanje%20na%20mediumite%20za%20Romite%20i%20vizna%20lib_MK.pdf

Закон за изменување и дополнување на Законот за патните исправи на државјаните на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 135/2011.

ИНСТИТУТ ЗА ЕВРОПСКА ПОЛИТИКА & КХАМ, 2016 година. Право на еднаквост и слобода на движење на границите: искуства од давање правна помош. Достапно на: http://epi.org.mk/docs/Sloboda%20na%20dvizenje%20-%20iskustva%20od%20pravna%20pomosh_MK.pdf

МАКЕДОНСКО ЗДРУЖЕНИЕ НА МЛАДИ ПРАВНИЦИ, 2016 година. Студија на случај: Х.Х против Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, Проект на УСАИД за заштита на човековите права. Достапно на: <http://tinyurl.com/hj6jne5>

МИНИСТЕРСТВО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ, 2.11.2016 година. Спасовски: недозволива е дискриминацијата на Ромите на граничните премини. Достапно на: <http://mvr.gov.mk/vest/2894>

МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА, 2005 година. Стратегија за Ромите во Република Македонија. Достапно на: http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdf

НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, 2013 година. Годишен извештај на Народниот правобранител за 2012 година. Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2012/GI-2012.pdf>

НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, 2014 година. Годишен извештај на Народниот правобранител за 2013 година. Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2013.pdf>

НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, 2015 година. Годишен извештај на Народниот правобранител за 2014 година. Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2014/GI%202014.pdf>

НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, 2016 година. Годишен извештај на Народниот правобранител за 2015 година. Достапно на: http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2015/GI_2015-za_pecat.pdf

Уставен суд на Република Македонија, „Одлука на Уставниот суд“, веб-страница на Уставниот суд. Достапно на: <http://www.ustavensud.mk/domino/WEBSUD.nsf/ffc0feee91d7bd9ac1256d280038c474/20e4ff2a9c9e1265c1257d150029ab27?OpenDocument>

Анекс 1: преглед на интервјуирани лица

	Псевдоним	Датум на интервју	Граничен премин	Пол	Период на враќање
1	Иснија	4 април 2016	Табановце	Ж	2012/2013
2	Себо	18 април 2016	Табановце	М	2013/2014
3	Медина	20 април 2016	/	Ж	/
4	Ерол	21 април 2016	Делчево	М	/
5	Сеара	21 април 2016	Делчево	Ж	2015
6	Доан	26 април 2016	Аеродром Петровец	М	2016
7	Северџан	27 април 2016	Аеродром Петровец	М	/
8	Рамиза	27 април 2016	Аеродром Петровец	Ж	2015
9	Музо	27 април 2016	Аеродром Петровец	М	/
10	Сабри	2 мај 2016		М	2014
11	Бајрамша	3 мај 2016	Аеродром Петровец	Ж	2014
12	Суарез	3 мај 2016	Петровец	М	/
13	Туркијана	3 мај 2016	Аеродром Петровец	Ж	
14	Исмет	4 мај 2016	Табановце	М	2016
15	Неза	5 мај 2016	Аеродром Петровец	Ж	/
16	Ерџан	5 мај 2016	Аеродром Петровец	М	/
17	Нуран	5 мај 2016	/	Ж	2016
18	Решат	5 мај 2016	Аеродром Петровец	М	2015
19	Бајрам	5 мај 2016	Аеродром Петровец	М	/
20	Расим	6 мај 2016	Табановце Дојран	М	/
21	Ќазима	9 мај 2016	/	Ж	/
22	Ѓулизар	10 мај 2016	Табановце	Ж	2013
23	Суад	13 мај 2016	Табановце	М	2013
24	Кенан	13 мај 2016	Табановце Табановце	М	2015
25	Елвис	13 мај 2016	Аеродром Петровец	М	2014
26	Алберт	13 мај 2016	/	М	2014
27	Џенана	13 мај 2016	Табановце	Ж	/
28	Али	13 мај 2016	Табановце	М	2015
29	Нуредин	13 мај 2016	Аеродром Петровец	М	2015
30	Албина	14 мај 2016	Табановце	Ж	2014
31	Емир	14 мај 2016	Аеродром Петровец	М	2015
32	Ѓулназ	21 мај 2016	/	Ж	/
33	Елма	21 мај 2016	/	Ж	/
34	Тефик	22 мај 2016		Ж	
35	Алиса	24 мај 2016	/	Ж	/
36	Тасим	25 мај 2016	Аеродром Петровец	М	2016
37	Емран	29 мај 2016	/	Ж	2011
38	Елмедина	29 мај 2016	Аеродром Петровец	Ж	/
39	Ферихан	30 мај 2016	Табановце	Ж	/
40	Сара	30 мај 2016	/	Ж	/
41	Елизабета	2 јуни 2016	/	Ж	2013
42	Раим	2 јуни 2016	Табановце	М	/
43	Селим	2 јуни 2016	Табановце	М	2015
44	Лоренса	4 јуни 2016		Ж	
45	Санела	4 јуни 2016	/	Ж	/
46	Неврија	4 јуни 2016		Ж	2013
47	Алина	5 јуни 2016	/	Ж	2015
48	Несрин	5 јуни 2016	Табановце	Ж	2013
49	Шазија	5 јуни 2016	Аеродром Петровец	Ж	2016
50	Алмина	15 јуни 2016	/	Ж	2013
51	Лиза	19 јуни 2016	Аеродром Петровец	Ж	2015
52	Таир	21 јуни 2016	Табановце	М	2015
53	Рамадан	27 јуни 2016	Табановце	М	2013